

Гляшко Олександр Олександрович,
директор Навчально-наукового
гуманітарного інституту Таврійського
національного університету імені В. І.
Вернадського, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТА АНЕКСОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Враховуючи неоднозначність подій, які відбуваються протягом останніх років на окупованій та анексованій території України, варто звернути увагу сучасних дослідників до даної проблематики.

Зокрема, потребує уточнення кваліфікація правового режиму згаданих територіальних просторів України, а також виокремлення тих уразливих категорій населення, які потребують першочергового захисту та охорони з боку держави, тих видів прав і свобод людини та громадянина, які можуть бути обмежені за особливих умов.

Так, агресія як різновид соціальної дії завжди була загрозою для стабільного економічного, соціального, культурного і політичного розвитку держав. Склад даного міжнародного злочину передбачає кваліфікаційні. На характеристику збройного способу її здійснення вказує зміст визначення злочину агресії згідно Резолюції 3314 ГА ООН: «Агресією є застосування збройної сили держави проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН» [1].

До недавня було важко уявити можливість агресивного вторгнення на територію певної держави та її подальшу анексію. Однак сьогодні, аналізуючи ситуацію, що склалася в Україні, можна дійти висновку і щодо неефективності основних принципів міжнародного права, і щодо нездатності світової спільноти адекватно реагувати на агресивні дії її членів.

Відверта анексія Російською Федерацією Кримського півострова підпадає не тільки під політологічне трактування цього явища, а й під його міжнародно-правове визначення. Адже анексія – насильницьке приєднання чи загарбання однією державою території або частини території, що належить іншій державі чи народові, або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародної спільноти; насильницьке утримання народу в кордонах чужої держави. Анексія зазвичай здійснюється всупереч волі населення приєднаної чи загарбаної території та є силовим одностороннім актом [2-4].

За міжнародним правом територія, яка стала об'єктом анексії, є окупованою територією, де однозначно зберігається окупаційний режим з гарантіями, наданими міжнародним гуманітарним правом населенню цієї території на підставі ст. 47 Женевської конвенції. Анексія й окупація можуть поєднуватись у межах однієї території, протягом конкретного часу з позицій різних рівнів правових систем, однак правові режими, встановлені в ході анексії та окупації будуть суперечити один одному. Тому можна навести такі відмінності окупації та анексії: окупація темпорально передує анексії, адже неможливо приєднати будь-яку територію без попереднього встановлення на ній окупаційної влади; 2) окупація не передбачає зміну правового статусу (титулу) окупованої території, тоді як анексія є приєднанням окупованої території до окупаційної держави; 3) анексію слід розуміти як епізодичне явище, тоді як окупацію як явище триваюче – процес або режим.

Тобто, оперуючи категоріями пострадянської теорії юридичних фактів, анексія є одноразовий юридичний фактом, а окупація – натомість дискретний, триваючий або фактом-станом. Події 2014-2015 рр. на півострові Крим засвідчують факт збройної агресії РФ проти України. 20.02.2014 р. всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням РФ щодо України були зафіксовані перші випадки порушення Збройними силами РФ порядку перетину державного кордону України в районі

Керченської протоки та використання підрозділів Збройних сил РФ, розташованих в Криму відповідно до Угоди між Україною та РФ про статус та умови перебування на території України Чорноморського флоту РФ 1997 р., для блокування українських військових частин без оголошення війни. Збройні формування РФ на початковій стадії не мали розпізнавальних знаків і координували свої дії з нерегулярними підрозділами найманців з числа місцевих жителів, озброєних і керованих російськими спецслужбами, а кінцева ціль їх стратегічної місії була задалегідь відома лише керівникам даної операції [5].

Правомірне перебування російських військовослужбовців на території України можливе виключно на підставі, встановлених Угодою між Україною і РФ про статус та умови перебування Чорноморського флоту РФ на території України (1997 р.), а в інших випадках відповідно до Указу Президента України про допуск підрозділів збройних сил РФ на територію України, схваленого Верховною Радою України (п. 22 ч. 1 ст. 85 Конституції України, ст. 8 Закону України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших держав на території України» від 22.02.2000 р. № 285). У свою чергу, з боку Росії Рада Федерації повинна дати згоду Президенту РФ на виростання Збройних сил РФ за межами території РФ (п. «г» ч. 1 ст. 102 Конституції РФ).

Порушення територіальної цілісності України, включаючи анексію Криму, окуповані території Донецької та Луганської областей, без офіційного воєнного конфлікту РФ з Україною слід розглядати як акт агресії РФ проти України, грубе порушення міжнародного права, національного права України і РФ, у тому числі стосовно прав і свобод людини і громадянина.

Тут варто відзначити серед здобутків вітчизняного законодавства прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян на тимчасово окупованій території України». У той же час проведений аналіз його положень із аналогічними нормативно-правовими актами інших держав засвідчує його запозичення, зокрема, із Закону Грузії «Про

окуповані території» 2008 р. У його ст. 4 вводиться «обмеження на свободу пересування громадян по окупованих областях», аналогічна норма є й в українському законі шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України та доповнення останнього статтею 332¹ «Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї». Відповідно до грузинського законодавства заборона на свободу пересування окупованими областями не поширюється на: «осіб без громадянства, або тих які шукають притулку», «людина, яка надає гуманітарну допомогу на окупованих територіях ліками, їжею, предметами першої необхідності» (ст. 4 грузинського закону).

Відповідно до згаданого грузинського закону регламентовано права власності на нерухомість в окупованій області, обмеження господарської діяльності в окупованій області, прав людини та охорони культурної спадщини». Відповідно до цієї статті, відповідальність за порушення прав людини, визнаних міжнародною спільнотою, покладається на Російську Федерацію. Так само Росія несе повну відповідальність за завдання матеріальних та моральних збитків громадянам, які перебувають в окупованих областях [6-7].

З-поміж серйозних проблем забезпечення і захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих і анексованих територіях слід виокремити також права дітей, права корінних народів, внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції та ін. Ці та інші питання потребують окремої уваги у подальших дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Резолюція ГА ООН від 14.12. 1974 року № 3314. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74 .
2. Задорожній О.В. Анексія Криму – міжнародний злочин: монографія / О.В.Задорожній/Київ:К.І.С.2015.С.216-299.
3. Камінська Н. В. Анексія, агресія та окупація: проблеми кваліфікація та правові наслідки. Правові засади суверенного

розвитку України в умовах гібридної війни: матер. всеукр. конф., 21 лютого 2018 року, м. Київ. К., 2018.

4. Касяненко Д. Правова сутність міжнародного злочину (на прикладі «анексії Криму») Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (31.10.2017 р., м Київ). К., 2017.

5. Марусяк О. В. Анексія Криму Російською Федерацією як злочин агресії проти України: міжнародно-правові аспекти. Монографія. Чернівці: «Місто», 2016. 220 с.

6. Алямкін Р.В. Сила права чи право сили: територіальна цілісність держав у сучасному світі. Право і суспільство. 2016. № 1. С. 1-4.

7. Полтавець С. Окупація земель суверенної держави: уроки політичної історії http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=972:okupatsiya-zemel-suverennoi-derzhavi&catid=8&Itemid=350

8. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України [Електронний ресурс]: Закон України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

9. Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України. [Електронний ресурс]— Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

10. Кульчицький Т. Поняття та ознаки внутрішньо переміщених осіб в Україні Адміністративне право і процес. № 1(19). 2017. С.51-57.

11. Камінська Н.В., Патріча М.В. Protection of the human rights in armed conflict. Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. 2016. №2. С. 106-114.